

Balkan i Srednja Evropa u metaforičnom zagrljaju

„Srednja Evropa“ i „Balkan“ su figurativni koncepti koji sa sobom povlače veliku količinu metafora. Za razliku od „Srednje Evrope“, za „Balkan“ se veže veliki broj negativnih. Važan razlog za to su etnički konflikti na početku i na kraju XX vijeka. Pojam „Srednja Evropa“, koji se učvršćuje tek od 80-ih godina XX vijeka, nije na sličan način opterećen, iako se prisilna nacionalna homogenizacija nakon Drugog svjetskog rata sprovodila i na prostoru koji je danas tako označen. Pojam se dodatno konsolidirao zahvaljujući postojanju Višegradske grupe formirane 1992. godine, kroz koju se učvrstilo političko zajedništvo Poljske, Češke, Mađarske i Slovačke. Višegradska grupa pruža od 2004. godine podršku ulasku zapadnobalkanskih država u EU i otada se razvija zavisan odnos „Zapadnog Balkana“ prema „Srednoj Evropi“.

Ključne riječi: Srednja Evropa, Balkan, Mitteleuropa, Višegradska grupa, EU, metafore

Prva stvar koju treba imati na umu kada se govori o Srednjoj Evropi i Balkanu je figurativno značenje tih pojmova. Ljudska komunikacija je puna govornih figura poput personifikacija, metonimija ili metafora koje ne služe samo u svrhu ukrasnih elemenata u jezičkom izražavanju. Te figure prenose određene apstraktne poruke koje služe kao ključevi za razumijevanje drugih poruka. Na taj način se stvara mnogo širi i raznovrsniji kontekst nego što bi bilo moguće samo po broju postojećih riječi. To razlikuje ljudsku komunikaciju od čisto tehničkog prijenosa podataka. Prijenos značenja s jednih pojmova na druge omogućava stvaranje apstraktnih koncepata bez kojih ne bi bilo, možemo slobodno reći, ni ljudskog jezika ili, gledano šire, ne bi bilo ni ljudskog svijeta. Analizom figurativnih značenja dobivamo jedinstveni uvid u to kako ljudi zamišljaju svijet. Svijet u ljudskom poimanju nije samo stvarnost. Jednako važna je i interpretacija te stvarnosti.¹ Poznate (i posve figurativne) fraze

* Filip Tesar, Institut za etnologiju, Filozofski fakultet, Karlov univerzitet, filip.tesar@email.cz

¹ Lakoff, George and Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago University Press, Chicago, 1980; Owen, William F., „Thematic metaphors in relational communication: A conceptual framework“, *Western Journal of Speech Communication*, Vol. 49, No. 1, pp. 1–13; Zinken, Jörg, „Ideological Imagination: Intertextual and Correlational Metaphors in Political Discourse“, *Discourse & Society*, vol. 14, No. 4, pp. 507–523; Krippendorff, Klaus, „Major Metaphors of Communication and some Constructivist Reflections on their Use“, *Cybernetics & Human Knowing*, Vol. 2, No. 1, pp. 3-25; Díaz-Vera, Javier E. (ed.)

kao „izgubljeno u prijevodu“ ili „čitati između redova“ su zapravo ilustracija imanentnih odlika međuljudskog komuniciranja.

Koncepti nastaju kao čvorovi u mreži odnosa između pojmova. Koncepti su i Zapad, Srednja Europa, Balkan ili Zapadni Balkan. Za sve te koncepte se aktualno vezuje niz raznih metafora. Metafore igraju ključnu ulogu u stvaranju nečijeg pogleda na svijet i uz navedene pojmove vezan je velik broj metafora. Značenje tih koncepata nije jednoobrazno, ali to je uobičajena osobina ljudske komunikacije. Bitno je da je riječ o konceptima koji su opštenito razumljivi, makar se i njihova interpretacija i poruke koje se preko njihove upotrebe šalju kod pojedinaca donekle razlikuju. Riječ je geografskim pojmovima, bolje reći o pojmovima iz političke geografije. Geografija je krcata apstraktnim značenjima, na kraju krajeva, sam proces mapiranja predstavlja pripisivanje značenja u praksi. Politička geografija je pak još više apstraktna i s pravom možemo reći da je svojom suštinom metaforična.

U ovom kratkom članku nema dovoljno mjesta da se bavim Zapadom i neću se detaljno baviti ni Balkanom koji je kao (pretežno zapadni) koncept već dovoljno obrađen u nizu radova.² Posvetiću se genezi koncepta Srednje Europe i ukazaću na njegove poveznice s konceptom Balkana. Cilj mi je ukazati na činjenicu da „Srednja Europa“, upravo kao i „Balkan“ nije tek određeni prostor na karti koji postoji sam po sebi, nego prije svega određeni mentalni sklop koji se formirao u mislima političkih aktera. Ne radi se tu samo o tome gdje ćemo nacrtati fizičke granice prostora označenih navedenim nazivima, nego i koje poruke se preko njih upućuju i zašto. Te poruke nije moguće dovoljno razumjeti unutar pojedinih koncepata. Moramo ih sagledavati u širem kontekstu, u najmanju ruku unutar političkog prostora europskoga kontinenta, odnosno četvorice vodećih koncepata koji su Zapad, Istok, Srednja Europa te Jugoistočna Europa, ili Balkan. Naime, svaki od tih koncepata može biti interpretiran različito, ovisno o polazištu koje obično opet bude formirano unutar jednog koncepta. Dakle „Zapad“ nije uvijek sasvim isto iz perspektive

---

Metaphor and Metonymy across Time and Cultures: Perspectives on the Socio-historical Linguistics of Figurative Language, De Gruyter, Berlin, 2015.

² Bakić-Hayden, Milica and Hayden, Robert M., „Orientalist Variations on the Theme 'Balkans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics“, *Slavic Review*, Vol. 51, No. 1, pp. 1–15; Todorova, Maria, „The Balkans: From Discovery to Invention“, *Slavic Review*, Vol. 53, No. 2, pp. 453–482; Milica Bakić-Hayden, „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia“, *Slavic Review*, Vol. 54, No. 4, pp. 917–931; Todorova, Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, 1997; Goldsworthy, Vesna, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, Yale University Press, New Haven, 1998; Jezernik, Božidar, *Dežela, kjer je vse narobe: Prispevki k etnologiji Balkana*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1998; Fleming, Kathryn E, „Orientalism, the Balkans and Balkan Historiography“, *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 4, pp. 1218–123; Jezernik, Božidar, Muršič, Rajko and Bartulović, Alenka (eds.), *Europe and its other: Notes on the Balkans*. Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2007.

samog Zapada, Srednje Europe, Balkana ili Rusije i tako dalje. Drugo, ne samo da se razlikuje slika koja se na taj način zamišlja u određenoj perspektivi nego se pogledom na drugi koncept takođe učvršćuje interpretacija vlastitog koncepta.

Pošto nema dovoljno prostora ni za detaljnu analizu metafora povezanih s konceptom Srednje Europe, ograničiću se na prezentaciju nekolicine metafora posebno važnih za moje izlaganje. Pored toga ću se malo detaljnije osvrnuti na usporedbu međunacionalnih odnosa u europskim komunističkim državama, jer je to pitanje važno za politički razvoj nakon pada komunizma u Europi, a dešavanja u zemljama buduće Višegradske grupe na tom planu uglavnom su manje poznata. Genezu pojma „Srednja Europa“ objasniću kratkim izlaganjem o pojmu „Mitteleuropa“, zatim o kasnijem nastanku i širenju samog pojma „Srednja Europa“ te završno prikazom Višegradske grupe zemaľja. Cilj mi je pokazati odnos između „Balkana“ kao pojma koji je opterećen velikom dozom negativnih značenja i „Srednje Europe“ koji uglavnom služi kao pozitivan primjer, i zatim pokazati kako taj njihov odnos funkcionira na apstraktnom planu.

Uspón i pad „Mitteleurope“

Pojam Srednje Europe je posve moderan. Povezan je s političkim gibanjima u sklopu trke za kolonije tokom perioda tzv. novog imperijalizma. Kao što je poznato, Prvi svjetski rat pokrenule su takozvane Centralne sile. Centralno u ovom slučaju značilo je geografski položaj između država suparničkog bloka — Antante: Francuske i Britanije s jedne, te Rusije s druge strane. Radilo se, dakle, o međuprostoru koji je, pored toga, imao još i jednu značajnu geopolitičku osobinu i to vezanost uz kopno. Države Antante su imale slobodan izlaz na more, u Atlantik i u Pacifik, i stoga su određivale svjetski poredak koji je tada bio utemeljen na odnosu imperijalne sile i kolonija. Ovu karakteristiku puno bolje izražava njemačka riječ „mittel“ nego engleska „central“, što nas podsjeća na činjenicu da nisu svi jezici isti i treba voditi računa o tome da nije uvijek moguće po nahođenju prevoditi i pritom zadržati isti smisao.³

Sama riječ „sila“, međutim, kaže da iako je geopolitički prostor koji su zauzimale Mittelmächte (Centralne sile) stješnjen, te su države posjedovale veliku moć. Međuprostor u kojem su se nalazile obuhvatao je, pored buduće Srednje Europe, i značajne dijelove Balkana, bez obzira gdje različita tumačenja tog pojma crtaju njegove granice. Na kraju krajeva, Centralnim silama pridružile su se Bugarska i Turska,

³ Primjera radi, engleska riječ „kinship“, jedan od ključnih termina u antropologiji, ne može se prevesti u francuski, koji je dosta blizak indoeuropski jezik, drugačije nego „parenté“, ali ta francuska riječ ipak ne znači to isto. João de Pina-Cabral and Carolin Leutloff-Grandits, „The Importance of Kinship in Contemporary Anthropological Research“, *Ethnologie française*, Vol. 42, No. 2, p. 389.

dva od glavnih aktera balkanskih ratova koji su nedugo prije izbija-
nja Prvoga svjetskoga rata udarile snažan metaforičan pečat pojmu
„Balkan“, pečat koji je od tada ostao tu više, tu manje istican, ali do
danas povezan s prostorom koji je tako označavan. Ali, vidimo da su
se u ono doba Srednja Europa i Balkan na izvjestan način prožimali.

„Mitteleuropa“, svojim smislom usko vezana uz „Mittelmächte“
bila je metafora sve snažnije prisutna u ujedinjenoj Njemačkoj XIX
i početka XX vijeka. Njen sadržaj može se pojednostavljeno preve-
sti kao njemačka direktna interesna zona, zona njemačkog utjecaja.
Ta zona dosezala je na zapadu do Rajne, na jugu do Turske, na isto-
ku do uže (Velike) Rusije. Razni politički programi koji su elabori-
rali koncept „Mitteleurope“ pojavljivali su se od početka XX vijeka.
Najpoznatiji je projekt Friedricha Naumanna, razrađen u istoime-
noj knjizi iz 1915. godine.⁴ Rušenjem Austro-Ugarske i privremenim
ograničavanjem njemačkog apetita u međuratnom periodu, Mittele-
uropa je postala više tampon zona nego zona utjecaja — razbijena u
mnoštvo država i državica, bez „zajedničke strukture, vegetacije ili
kulture, bez političkog ili ekonomskog jedinstva koje bi moglo asi-
milirati neke od tih razlika“.⁵ Bez daljeg razglabanja, pojednostavi-
ću na ovom mjestu da su to odlike tradicionalno pripisivane Balka-
nu, sadržajno obuhvaćene pojmom „balkanizam“.

Nacisti su preuzeli i proširili projekt zone njemačkog utjecaja, ali
završetak drugog svjetskog rata je donio veliki preokret. Denacifikaci-
ja Njemačke značila je kraj stoljetnog ekspanzionizma i veći dio Nje-
mačke se zbog toga, te povratka ili protjerivanja većine „folksdojče-
ra“, te gubitka Istočne Prusije trajno okrenuo prema zapadu. Nestao
je konflikt između Njemačke i država zapadno od nje, i na polju poli-
tičke geografije došlo je do stapanja zapadne Njemačke sa „Zapadom“.

To je pridonijelo oslobađanju prostora za Sovjetski Savez. Postavlja-
nje komunističkih vlada na prostoru između Baltičkog, Jadranskog i
Crnog mora imalo je tri dimenzije: bio je to korak u ostvarivanju glo-
balne komunističke prevlasti, djelomično, na europskom planu i po-
vratak ranijim ruskim težnjama o uspostavljanju pokroviteljstva nad
Slovenima i balkanskim hrišćanima, i konačno sekuritizacija trenu-
tnih interesa jedne realne velesile. Tradicionalne veze Slovena i hri-
šćana s Rusijom rezonirale su posebice u Bugarskoj. Sekuritizacija je
odigrala značajnu ulogu posebno u Poljskoj i u baltičkim republika-
ma, u kojima se komunistička vlast stabilizirala tek nakon suzbija-
nja domaćih gerilskih pokreta. Na kraju je sekuritizacija u biti zau-
stavila daljnju ekspanziju komunizma u Europi.⁶ No bez obzira na
razloge i tok uspostavljanja komunističke vlasti, za našu analizu bit-
no je da je nestalo „Mitteleurope“, jer je od prostora između blokova

⁴ Naumann, Friedrich, *Mitteleuropa*, Reimer, Berlin, 1915.

⁵ Henderson, William O., „Germany and Mitteleuropa“, *German Life and Letters*,
Vol. 2, No. 3, pp. 161.

⁶ Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, The Penguin Press, New
York, 2005, pp. 117–128.

ostalo tek po nekoliko zvanično neutralnih država: Finska, Austrija, Jugoslavija — koje nisu sačinjavale jedinstven prostor. „Mittel“ je i iz perspektive Njemačke postalo „Zentral“, tj. „Srednja Europa“ svedena je na čisto geografsko, tehničko značenje prostora koji se nalazi približno u sredini onoga šta se smatra europskim kontinentom. Bitno je tu i to što Sovjetski Savez u svojoj politici prema osvojenom prostoru bivše „Mitteleurope“ nije posebno razlikovao sjeverni dio („Srednju Europu“ kako je danas shvaćamo) i Balkan — južni dio. Ali, ako pogledamo ispod površine, vidjećemo da su se ova dva regiona razlikovala međusobno u domaćoj političkoj praksi. Naime, u Čehoslovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj bilo je u toku etničko čišćenje i prinudna asimilacija: deportacije Nijemaca iz Čehoslovačke, Poljske i Mađarske, slovakizacija Mađara u Slovačkoj, mađarizacija Slovaka i drugih u Mađarskoj, raseljavanje Ukrajinaca u Poljskoj ili Hrvata u Češkoj. Vidljivo je bilo takođe obnavljanje antisemitizma u Čehoslovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj.

U isto vrijeme osnivaju se prve škole na maternjem jeziku u Bugarskoj za Turke, u Jugoslaviji za Albance, u Albaniji za Makedonce ili u Rumuniji za Tatara. U Rumuniji nastaje mađarski univerzitet, u Bugarskoj se uvodi pozitivna diskriminacija za pripadnike manjina pri upisu na univerzitet. Komunističke vlade u tim državama iniciraju nastanak niza medija na jezicima manjina. Formirane su Bosna i Hercegovina kao multinacionalna republika, Vojvodina i Kosovo kao multietničke autonomne oblasti u Jugoslaviji, u Rumunjskoj čak Mađarska autonomna oblast. Razlika u ranoj poslijeratnoj nacionalnoj politici je još upadljivija ako uzmemo u obzir da su svi arhitekti nove političke prakse polazili od sovjetskog modela. Međutim, dok su se u Srednjoj Europi političari (i to ne samo komunistički) vodili sovjetskom staljinskom *praksom*, na Balkanu je uzor bio službeni *ideal*: staljinski Ustav iz 1936. godine. Zanimljivo je kako je ista ideologija drugačije primijenjena: manjine su u Poljskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj često izjednačene s eksploatorima, „reakcijom“, dok su na Balkanu mnogo više smatrane ugnjetenim i saveznicima protiv buržoazije. Na Balkanu su čak neposredno nakon rata, barem odozgo, zamišljane kao most, čak kao poveznice moguće balkanske federacije koja bi uključivala Jugoslaviju, Bugarsku, Albaniju i možda i Grčku. To je u velikoj mjeri bila i posljedica toga da su predratne komunističke stranke u više industrijaliziranoj Češkoj, Poljskoj i Mađarskoj bile masovne, dok su južno od Alpa bile male i postotak njihovih članova iz redova raznih manjina bio je proporcionalno puno veći nego što bi odgovaralo zastupljenosti tih manjina u ukupnoj populaciji.

Vidljivo je iz toga da je komunistička ideologija u jednom dijelu novog komunističkog bloka iskorištena kao poluga za završetak izgradnje nacionalne države u klasičnom stilu, dok je u drugom dijelu ta ista ideologija postala instrument za reviziju nacionalne države.

Iako je ta poslijeratna politika prema manjinama bila kratkog trajanja, dobro je znati to da je završetak Drugog svjetskog rata na prostoru koji je kasnije poznat kao „Srednja Europa“ u mnogo čemu

ličio na dešavanja iz vremena balkanskih ratova. Poljska i Čehoslovačka postigle su represivnim mjerama ostvarenje sna o nacionalnoj državi; kao jedina veća iznimka ostala je mađarska zajednica u južnoj Slovačkoj. Veliki broj Mađara ostao je izvan granica Mađarske, ali je zato prostor unutar mađarskih granica u najvećoj mjeri nacionalno homogeniziran. Sve u svemu, nestalo je potrebe za represivnom politikom prema manjinama.

Dalje prema jugu, sličan primjer predstavljala je samo Slovenija kao federalna jedinica u Jugoslaviji. Disharmonični tonovi počeli su se u idealističkoj komunističkoj nacionalnoj politici javljati ubrzo nakon uspostavljanja komunističkih vlada. Stvarnost se u biti razilazila s očekivanjima u dva pravca: propali su planovi za stvaranje Balkanske federacije i ranije potištene manjine, posebno muslimanske, suprotno očekivanjima nisu postale okosnicom komunizma.

Veliki impuls za službeno preispitavanje manjinske politike bio je XX kongres komunističke partije Sovjetskog Saveza. Odmah zatim, komunističko rukovodstvo u Bugarskoj objavilo je novi kurs, tvrdeći da su bugarski Turci sastavni dio bugarske nacije. Godine 1956, pod parolom borbe protiv „manifestacija nacionalizma i vjerskog fanatizma“ represivne mjere protiv manjina vratile su se u politički arsenal i 1958. godine započela je intenzivna kampanja kolektivizacije među Turcima i Pomacima. Istodobno je školskom reformom započeto s rušenjem manjinskoga školstva. Nakon sovjetske intervencije u Mađarskoj u kojoj je učestvovala i Rumunija, 1956. godine, na meti su se našli takođe rumunski Mađari. Komunistička stranka u Rumuniji je temeljito romanizirana. Mađarski univerzitet u Klužu spojen je 1959. godine s rumunskim univerzitetom. Godinu dana kasnije, korigovane su granice mađarske autonomne regije s ciljem da se u njoj povećá postotak Rumuna. U Jugoslaviji su represije bile primijenjene uglavnom protiv Albanaca. Uslijedila je decenija koju, uprkos povremenim kolebanjima, karakterizira uglavnom stagnacija. Djelomični povratak tradicionalnom modelu nacionalne države u kojem su, uostalom, odrasli svi kreatori lokalne politike, činio se dovoljnim sredstvom za održavanje unutrašnje stabilnosti i istovremeno nije predstavljao temeljno odstupanje od izvorne strategije.

U isto vrijeme, preispitale su djelomično svoju manjinsku politiku i tri „srednjoeuropske“ države, kao prva Čehoslovačka, a uslijedile su Poljska i Mađarska. Dozvoljen je rad nizu kulturnih manjinskih udruženja, raseljenim Ukrajincima u Poljskoj je dozvoljen djelomični povratak i naponi za asimilacijom manjina generalno su zamijenjeni nastojanjima integrirati ih u većinsko društvo. Na taj način zapravo je izjednačena praksa u manjinskoj politici, koja je od balkanskih ratova, i ponovno nakon izbijanja ratova nakon raspada Jugoslavije, bitna odrednica mentalnog koncepta Balkana iz perspektive Zapada. Ali, ne smijemo ovdje zapostavljati važnu činjenicu da su Poljska, Čehoslovačka i Mađarska najvećim dijelom nacionalno homogenizirane, ali su etnička čišćenja velikih razmjera sakrivena pod velom neophodne stabilizacije nakon najstrašnijeg rata kojeg je

čovječanstvo dotad doživjelo. Etnička pitanja u Jugoslaviji, Rumuniji i Bugarskoj ostala su neriješena. U potonje dvije države su postepeno rasle težnje za nedovršenom nacionalnom homogenizacijom koju su komunistički čelnici smatrali, između ostalog, garancijom unutrašnje stabilnosti i uslovom političke kontrole cjelokupnog stanovništva. Tenzije u tom pravcu su od 60-ih do 80-ih godina ciklično jačale sve do sloma komunističke vlasti. U Albaniji je postojala slična težnja za kulturnom homogenizacijom albanskog nacionalnog korpusa, koja je rezultirala borbom protiv religije.

Represije u navedene tri države zasjenjene su kasnijim ratovima u bivšoj Jugoslaviji, ali se svojim opsegom mogu slobodno usporediti s ratom. Bugarsku je u velikom talasu 1989. godine prisilno napustilo gotovo 370 hiljada Turaka. U Albaniji su uništene stotine bogomolja. Nije tu naodmet spomenuti da je Albanija obučavala i slala gerilce u Jugoslaviju i tu praksu je prekinula više zbog slabih rezultata nego zbog čega drugog; uostalom, čim se početkom 90-ih pojavila inicijativa iz Kosova, komunistički režim se još na kratko vrijeme vratio gerilskoj obuci.

Jugoslavija je izbjegla tvrde obračune s nacionalnim manjinama i to po svojoj prilici iz istog razloga iz kojeg nakon Drugog svjetskog rata nisu manjine postale predmet nasilnog sukoba između Poljske, Čehoslovačke i Mađarske (koje su prethodno zbog nacionalnih granica ratovala 1919. godine). Razlog mira bio je sovjetski pritisak: Staljin je kao vrhovni arbitar donosio konačne odluke. Ulogu takvog arbitra igrao je sve do svoje smrti i Josip Broz Tito. Važan razlog za to da represije protiv Mađara u Rumuniji i Turaka u Bugarskoj nisu prerasle u sukob s njihovim matičnim državama bila je blokovska konstelacija i strah da eventualni rat ne bi ostao lokalni, nego bi mogla uslijediti sovjetska intervencija ili čak rat između blokova. Ovdje je važno to da su tenzije u Bugarskoj i Rumuniji eskalirale prije rušenja komunizma, dok je u Jugoslaviji do toga došlo tek nakon 1989. godine.⁷

Ideja „Srednje Europe“

Ako etničke tenzije i represivna politika prema manjinama nisu u biti predstavljale važnu razliku između prostora koji smatramo „Balkanom“ i „Srednjom Europom“ nego se zapravo razlikovao ritam i dinamika tih tenzija i represija — vrhunac je negdje došao u 40-im, u drugim državama u 80-im i u nekim još kasnije — šta je na kraju proizvelo dva veoma različita koncepta? Ne smijemo zaboravljati da iako su koncepti proizvod apstraktnih interpretacija od kojih se dio

⁷ Podatke u ovom odjeljku crpim iz svog opširnog članka objavljenog na češkom jeziku: Tesař, Filip, „Nacionalismus a komunismus ve světle vztahu mezi státem a menšinou na Balkáně“, *Mezinárodní vztahy*, Vol. 37, No. 4, str. 47–67. Zbog količine izvora ih ovdje ne navodim posebno.

ne mora temeljiti na stvarnosti nego može biti samo dodatno pripisan, ipak moraju imati realnu podlogu kako bi se učvrstili.

Osnova ideje „Srednje Europe“, kakvu je danas zamišljamo, realno se rađa dosta kasno, tek u 80-im godinama. Ta ideja je zaživjela zahvaljujući jednoj veoma značajnoj dimenziji koja joj je dala potrebnu unutrašnju dinamiku. Radi se o osjećaju sudbine. Takva dimenzija po pravilu odražava tendenciju da se u prošlosti traži ključ za sagledavanje sadašnjosti i razumijevanje budućnosti. Pitanje sudbine je neodvojiva dimenzija političkih ideologija i takođe nacionalizma.⁸ Sudbina nacije gledana kroz leče nacionalizma ima tipično mitsku dinamiku koja počinje veličanstvenim zlatnim vremenima, okončanim slomom, slijedi vrijeme mraka i preporod koji nagovještava novo zlatno doba u budućnosti.⁹ Ideja Srednje Europe kakva se uspostavila tokom 80-ih po svojoj strukturi je vrlo slična i možemo u njoj zapravo vidjeti utrostručeni nacionalizam: međuratni period predstavljao je zlatno doba obnovljenih nacionalnih država Čeha, Poljaka i donekle Slovaka, navodni dogovor u Jalti koji je zapečatio njihovu sudbinu je tragična izdaja, vladavina komunizma je mračno doba i pozivi mađarskih, čeških i poljskih disidenata na buđenje nagovještaj su novog preporoda. Ako možemo na nacije gledati kao na zamišljene zajednice, ovaj primjer pokazuje da možemo i na skupine nacija gledati kao na zamišljene zajednice zajednica.

Iako se pojam „Srednja Europa“ javljao i ranije,¹⁰ cjeloviti prikaz posebnosti regiona dao je 1983. godine mađarski historičar Jenő Szűcs u članku koji je objavljen na polu-disidentski način, bez zvanične dozvole. Szűcs je argumentirao da se njegova svojstvenost rađa u srednjem vijeku i traje do danas. Region, po njemu, predstavlja izvjesno proširenje Zapada, poput Sjeverne Europe. Szűcs još koristi više naziv Istočno-Srednja Europa, ali govori o poljskoj, češkoj i ugarskoj povijesti i tvrdi da ih povezuje zajednička kultura. U regionu se, po njemu, razvija i karakterističan oblik vlasti, koja je ostala između nacionalnog apsolutizma na zapadu i imperijalne autokracije na istoku, čija je osnova veliki broj različitih „sloboda“ i relativno uravnotežena

⁸ Ovdje ostavljam po strani pitanje je li nacionalizam svojevrsna ideologija. Vidi npr. Michael Freeden, „Is Nationalism a Distinct Ideology?“, *Political Studies*, Vol. 46, No. 4, pp. 748–765.

⁹ Levinger, Matthew and Lytle, Paula F., „Myth and mobilisation: The triadic structure of nationalist rhetoric“, *Nations and Nationalism*, Vol. 7, No. 2, pp. 179–190.

¹⁰ Poljski nobelovac Czeslaw Milosz pruža idealiziranu sliku prostora „Srednje Europe“ (koja, po njemu, obuhvata i baltičke zemlje) već u 50-im: Milosz, Czeslaw, *Native Realm: A Search for Self-Definition*. Translated by Catherine S. Leach. Doubleday & Co., Garden City, 1968 (izvorno objavljeno kao *Rodzinnia Europa*, Instytut Literacki, Paris, 1959). Milosz je vjerovatno prvi koji je naziv „Srednja Europa“ počeo ponovo koristiti u ranim 80-im i to u svojim predavanjima u akademskoj godini 1981/82. na Harvardovu univerzitetu (Neubauer, John, „What’s in a name? Mitteleuropa, Central Europe, Eastern Europe, East-Central Europe“, *Kakanien Revisited*, 07. 05. 2003., www.kakanien-revisited.at/beitr/theorie/JNeubauer1.pdf, 15. 11. 2020., pp. 1-11.

raspodjela vlasti između kraljeva, plemstva, gradova i crkve. Szücs implicira da su sličan razvoj na Balkanu spriječila turska osvajanja koja su zaustavila autohtoni razvoj, poremetila društvene strukture i uništila domaću zemljoposjedničku klasu.¹¹

Takav jedan naučni članak mogao bi proći nezapažen da nije postojala društvena potražnja za rješavanjem sutrašnjice, i to je podrazumijevalo traganje za sudbinom kako bi se iz prošlosti mogla očitati opcija za budućnost. Komunistička Čehoslovačka, Mađarska i Poljska naslijedile su od ranije više industrije i više je u njima bilo vidljivo zaostajanje za Zapadom nego u komunističkim državama na Balkanu. Krivci za ekonomsko nezadovoljstvo nisu traženi unutar nacionalnih granica, jer je nacionalno pitanje, s izuzetkom Mađara u Slovačkoj, riješeno i etničko nasilje bilo je u 80-im godinama stvar davnije prošlosti. To je ujedno pogodovalo i relativno dobrim susjedskim odnosima. Krivac sa strane nudio se sam po sebi, jer su u svježem sjećanju ostajale sovjetske intervencije: u Poljskoj je komunistička vlast uspostavljena kroz direktnu vojnu intervenciju i ponavljanje je početkom 80-ih spriječeno proglašavanjem izvanrednog stanja od strane poljske armije, u Mađarskoj je Sovjetski Savez intervenisao 1956. godine i u Čehoslovačkoj 1968. godine.

Poznati češki pisac Milan Kundera, koji je živio u egzilu u Francuskoj, bio je sumnjičav prema mogućnostima političkog uspjeha čeških disidenata okupljenih oko Václava Havela i vjerovao je da nadu nalazi samo ako dramu svoje zemlje uključi u širi evropski kontekst. Godine 1983. objavio je emotivni esej pod naslovom „Kidnapirani Zapad: Tragedija Srednje Europe“, ponovno štampan sljedeće godine na engleskom.¹² Kundera tu nastupa sa snažnom metaforom prema kojoj su Čehoslovačka, Poljska i Mađarska, tri države istorijski povezane, a koje su dio Zapada, nasilno su od Zapada nakon Drugog svjetskog rata odvojene. Sovjetski zločin je kidnapiranje, zločin Zapada je ravnodušno posmatranje sovjetskog zločina. Teza o „ukradenoj Europi“ se brzo raširila među disidentskim krugovima, na čelu s Adamom Michnikom, Györgyjem Konrádom, Václavom Havelom, Milanom Šimečkom i drugima. Kunderov tekst je nekoliko mjeseci kasnije objavljen u Sloveniji i nedugo zatim i u Hrvatskoj. Ovdje se, zahvaljujući mnogo manje represivnoj političkoj klimi razvila javna rasprava o Srednjoj Europi, u kojoj su učestvovali mahom slovenski i hrvatski pisci koji su u toj ideji vidjeli priliku za distanciranje od Balkana. Za razliku od Jugoslavije, u državama na koje se izvorno odnosila, ideja „Srednje Europe“ povezane zajedničkom sudbinom kružila je među intelektualcima potisnutim na marginu društvenog života.

¹¹ Szücs, Jenő and Parti, Julianna, „The Three Historical Regions of Europe: An outline“, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 29, No. 2/4, pp. 131–184.

¹² Milan Kundera, „Un occident kidnappé, la tragédie de l’Europe centrale“, *Le Débat*, November 1983, pp. 3–22; Milan Kundera, „The Tragedy of Central Europe“, *The New York Review of Books*, April 26, 1984, pp. 33–38.

Ipak, njeno zdušno prihvaćanje od strane cjelokupnog stanovništva nakon 1989. godine govori u prilog tome da je i prije toga odražavala javno raspoloženje.

Metafora o ukradenoj Srednjoj Europi uklapala se u širi kontekst geopolitičke slike hladnoga rata, kada su postojale dvije Njemačke: ona „prava“, Zapadna i „ukradena“ Istočna. Slično tome dvije Koreje, dvije Kine, dva Jemena, nedugo prije toga takođe još dva Vijetnama (na nižem nivou takođe dvije Karelije). Iako se srednjoeuropski intelektualci nisu otvoreno pozivali direktno na navedene primjere, te su paralele očigledne. Kombinacijom metafore o krađi i teze o posebnom istorijskom razvoju dolazimo do koncepta Srednje Europe koji je s izvjesnim izmjenama preživio do danas.¹³

Višegradaska grupa

Poljski, češki, slovački i mađarski disidenti kojima je bio interesantan koncept Srednje Europe počeli su se tokom 80-ih međusobno sastajati i raspravljati.¹⁴ To je dodatno doprinjelo učvršćivanju koncepta. Slom komunizma doveo ih je na vodeće položaje u novoj vlasti i diplomatiji. U februaru 1991. godine sastali su se na inicijativu Václava Havela lideri triju država u starome gradu Višegradu u Mađarskoj i oformili su neformalnu zajednicu zvanu Višegradaska grupa. Dvorac Višegrad odabran je namjerno kao istorijska poveznica. U njemu su se 1335. i 1339. godine sastali vladari Ugarske, Poljske i Češke kako bi riješili pitanja od zajedničke važnosti. Sastanak državnika „ukradene Europe“ koja se upravo vraćala Zapadu bio je stoga aluzija na istorijski kontinuitet koji je tek privremeno prekinut neželjenom sovjetskom vladavinom. Povratak Zapadu simbolizirala su kolektivna učlanjenja u NATO i EU, ali Višegradaska grupa i zajedno s njom koncept Srednje Europe su ga uspješno nadživjele.

Višegradaska grupa, koja je u početku u mnogo čemu sličila na Benelux ili Nordijsko vijeće, postala je u jednom pogledu nešto više. Ne po opsegu ili značaju zajedničkih inicijativa. U tom pravcu se s prethodno navedenim grupacijama ne može porediti. Višegradaska grupa, međutim, prednjači u zajedničkoj toleranciji međusobnih razlika svojih članica.

Još u 90-im jedna od četiri države (Slovačka) krenula je put semi-autoritarizma, ali to nije oslabilo unutrašnju koheziju, kao ni kada

¹³ Vidljivo je kako je navedena ideja o Srednjoj Europi različita od ideje Jugoslavije kao mosta između Zapada i Istoka. One su zapravo u bitnim karakteristikama jedna drugoj suprotnost: Srednja Europa bila je politički pod okriljem Moskve, ali metafora o krađi naglašava njenu pripadnost Zapadu. Jugoslavija kao most između Zapada i Istoka nastala je iz političkog sukoba s Moskvom, u društvenoj praksi ličila je po mnogo čemu na Zapad, ali je u političkom pogledu suštinski pripadala Istoku.

¹⁴ Lična svjedočanstva nekadašnjih vodećih čeških disidenata koji su učestvovali u sastancima (Dana Němcová, Markéta Fialková, Jan Urban, Alexandr Vondra).

su se kasnije na sličnim putanjama našle i Mađarska i Poljska. Danas četvorka nema jedinstven stav po tako važnim pitanjima, kao šta su budućnost EU, euro, uloga NATO ili odnos prema Rusiji. U okviru ove analize vrijedno je spomenuti da je jedna od stabilnih zajedničkih poveznica u spoljnoj politici zemalja Višegradske četvorke podrška ulaska zemalja Zapadnog Balkana u EU, mada se ova tema za njih iskristalizirala kao bitna tek tokom nekoliko godina nakon što su se te države same 2004. godine učlanile.¹⁵ Posljednjih godina grupu snažno povezuje, također, otpor prema regulaciji imigracije na europskom nivou, prije svega prihvatu izbjeglica i zajedničkom europskom sistemu azila, te borba za to da države članice, a ne Europska komisija vode glavnu riječ u korištenju EU fondova.

Ključ za razumijevanje unutrašnje kohezije je, izgleda, zapravo matematika. Grupa uključuje po dva para istorijski bliskih država: Češku i Slovačku te Poljsku i Mađarsku. Manjinsko pitanje je važno u odnosu Mađarske prema Slovačkoj i Poljske prema Češkoj. Ali, nema otvorenih pitanja između Češke i Mađarske ni između Poljske i Slovačke (bila je to Poljska koja je prva inicirala zajedničku akciju koja je trebala Slovačku, koja je zaostala u integraciji u EU i NATO, pogurati naprijed). S druge strane, Poljsku i Češku ujedno povezuje tradicionalni strah od ruskog i njemačkog utjecaja, dok Slovačku i Mađarsku tradicionalno prijateljski odnos prema Beču. Stoga, iako je povremeno bilo nagađanja da bi se grupa mogla proširiti, jednom za Sloveniju, pa za Hrvatsku, ili možda za Austriju,¹⁶ a grupa redovno zove predstavnike tih triju susjeda na svoje sastanke, vodeći predstavnici zemalja četvorke, ma koji to bili, svjesni su da bi pristupanje bilo koje druge države poremetilo sklad i red. Postojeća četveročlana kompozicija osigurava zavidnu ravnotežu, jer kompleks pojedinačnih interesa u praksi gotovo isključuju majorizaciju. Niko nikad nije bio preglasan, niti se grupa raspala na dva manja bloka. Umjesto toga svaka država, iako to nigdje nije zvanično napisano, posjeduje neformalno pravo veta. Stoga i kada nema sloge oko određenih pitanja, grupa redovno nalazi izlaz u slozi oko otpora pretjeranom mišljanju u unutrašnje stvari četvorke.

Najupečatljivija metafora vezana uz Višegradsku grupu je „zajedno“. Primjera radi, u zborniku tekstova objavljenom prilikom 15. godišnjice njenog postojanja „zajedno“ i „zajedništvo“ naglašeno je 67 puta na ukupno 167 stranica teksta autora iz zemalja Višegradske

¹⁵ Schmidt, Andrea, „Friends forever? The Role of the Visegrad Group and European Integration“, *Politics in Central Europe*, Vol. 12, No. 3, pp. 119–136.

¹⁶ Saša Vidmajer, „Meje in omejitve višegrajske skupine“, *Delo*, 16. april 2013., old.delo.si/novice/svet/meje-in-omejitve-visegrajske-skupine.html, 15. 11. 2020.; Luka Capar, „Gábor Vona: Hrvatskoj je mjesto u Višegradskoj skupini“, 21. novembar 2017., <https://www.vecernji.hr/vijesti/gabor-vona-visegradaska-skupina-jobbik-1202421>, 15. 11. 2020.; Margaretha Kopeinig, „Was bringt Straches Flirt mit den Visegrád-Staaten?“, *Kurier*, 11. oktobar 2017., kurier.at/politik/ausland/was-bringt-straches-flirt-mit-den-visegrad-staaten/291.381.446, 15. 11. 2020.

grupe.¹⁷ Bivši predsjednik Mađarske Arpád Göncz ovdje piše kako su „zemlje Višegrada tokom vjekova naučile da su zajedno jače i da se njihov glas zajedno bolje čuje“¹⁸ i bivši predsjednik Poljske Aleksander Kwaśniewski: „Shvatili smo da je korisno konzultirati se i koordinirati svoje poteze; da ako smo zajedno, možemo postići više“.¹⁹

Stabilnost Višegradske grupe kao političkog faktora tokom tri decenije od pada komunizma dovela je do toga da je postala zapravo sinonim za Srednju Europu. Mada su granice regiona zvanog Srednja Europa crtane na razne načine, četiri višegradske države su nezaobilazne na svim kartama. Višegradska četvorka je svakako percipirana kao jezgra, ili još bolje kao srž ili mjerilo Srednje Europe.

Relacija Srednja Europa — Balkan

Dakle, Srednja Europa ima u praksi svoje oličenje u Višegradskoj grupi i to održava koncept svježim i bliskim stvarnosti. Ako se Srednja Europa sastoji od država *čiji se glas čuje* (makar taj glas i nije uvijek na Zapadu dobrodošao, jer zajedništvo Višegradskih zemalja katkad narušava zajedništvo cijele EU), na zemlje kandidatkinje koje čekaju ulazak u EU možemo aplicirati metaforu „predsoblja“. O Turskoj se često govori da već „dugo sjedi u predsoblju“, oni su uspjeli započeti pristupne pregovore, stigli su do predsoblja, članstvo u NATO smatra se predsobljem za učlanjenje u EU itd.²⁰

Višegradska grupa daje neprekidno podršku proširenju EU za Zapadni Balkan od trenutka kada je sama postala dijelom Unije. Lideri Višegradskih zemalja sastali su se 2004. godine da bi razmotrili područja buduće suradnje, i tu se pojavljuje i Zapadni Balkan.²¹ Doduše, Višegradska grupa se dugoročno zadovoljava uglavnom verbalnom podrškom aktivnog pristupa cijele EU i ponavljanjem fraza iz dokumenata Europske komisije, ali činjenica da je ta podrška stabilna i neupitna do te mjere da se na nju može računati i ubuduće, svakako nije nebitna. Ako se kratko zaustavimo kod zvaničnog obrazlaganja te podrške koje se kroz godine gotovo i ne mijenja, vidimo da se temelji na uvjerenju da je proširenje EU „najbolje sredstvo

¹⁷ Jagodziński, Andrzej (ed.), *Visegrad Group — Central European Constellation*, International Visegrad Fund, Bratislava, 2006.

¹⁸ Isto, s. 49.

¹⁹ Isto, s. 67.

²⁰ Jedan primjer za sve, radi ilustracije da tu metaforu ne zaobilaze ni akademski autori: „Turkey has long been sitting in the anteroom of the Union [...]“ (Eger, Thomas, and Schäfer, Hans-Bernd, *Research Handbook on the Economics of European Union Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2012, p. 326.

²¹ „[...] future cooperation will be developed particularly in the following areas [...] Active contribution to the development of the CFSP, including the „Wider Europe — New Neighbourhood“ policy and the EU strategy towards Western Balkans.“ (Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation, 12. maj 2004., www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412, 15. 11. 2020.)

za osiguravanje stabilnosti, sigurnosti i prosperiteta na Balkanu“.²² Vlastite inicijative grupe prema Zapadnom Balkanu su u ukupnom procesu proširenja manje-više od marginalnog značaja. Najznačajnije je osnivanje Fonda za Zapadni Balkan 2015. godine, donorske organizacije koja je skrojena prema modelu Međunarodnog višegradskog fonda osnovanog petnaest godina ranije.

Ako izađemo iz formalnih okvira, na političkim sastancima može se čuti da svoju podršku Balkanu predstavnici Višegrada percipiraju kao svojevrsno vraćanje duga — naime, Češkoj i Slovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj bila je potrebna pomoć Zapada da bi prebrodile postkomunističku tranziciju i ušle u NATO i EU. Red je taj dug vratiti onome kome treba pomoći.²³ Ako uzmemo citirano obrazloženje podrške Zapadnom Balkanu koje opisuje cilj koji je Srednja Europa već postigla²⁴ i povežemo ih s prijenosom vlastitih iskustava od kojih je najznačajnija inicijativa Fond za Zapadni Balkan, te s riječima o „vraćanju duga“, dobijemo perspektivu u kojoj je odnos Srednje Europe i Balkana prikazan kao hijerarhijski. Optikom metafora Zapad prvo pomaže svom ukradenom dijelu („Srednjoj Europi“) da se vrati i kada je to izvršeno, taj dio pomaže manje sretnom dijelu Europe da se iščupa iz predsoblja i uđe u kuću. Odnos između Višegradske grupe i Zapadnog Balkana možemo uslovno opisati kao posvojiteljski, donekle kumski, ili takođe kao klijentski, u svakom slučaju zavisni.

Zanimljivo je na toj relaciji prećutno pomjeranje granica „Balkana“ i „Srednje Europe“. Ulaskom u EU država postaje dio jedinstvenog tržišta, što ojačava partikularne trgovinske interese. Stoga su primjericke banke i druge financijske institucije počele redovno Rumuniju i Bugarsku jednostavno svrstavati u region Srednje Europe otkada su te dvije države postale dio EU. Kasnije je u ovu poslovnu „srednjoeuropsku“ sferu ušla takođe Hrvatska.²⁵ Pojam Balkan ograničavao se na ono što još nije dio EU.

A šta se desilo sa Srednjoeuropskom zonom slobodne trgovine? Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini CEFTA potpisale su 1992. godine Poljska, Mađarska i Čehoslovačka i predstavljao je tada važno sredstvo u zajedničkim naporima za integraciju. Trebao je pomoći u jačanju tržišne ekonomije i u prilagođavanju europskom

²² Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the V4 countries on the Western Balkans, 27. februar 2020., www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-statement-of-the-200323, 15. 11. 2020.

²³ Osobna iskustva iz sastanaka raznih predstavnika Češke Vlade i Parlamenta i čeških diplomata s partnerima iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije, Sjeverne Makedonije i Kosova kojima sam bio prisutan tijekom 2000.–2019. g. Predstavnici Češke su više puta naglašavali da je to zajednički stav koji dijele s predstavnicima svih ostalih država Višegradske grupe.

²⁴ Joerg Forbrig and Wojciech Przybylski, „Central European Futures: Five Scenarios for 2025“, *Visegrad Insight*, Vol. 12, No. 1, 2018, p. 2, 21.

²⁵ Primjera radi: *Investing in Central Europe Your move in the right direction December 2016*, Deloitte, December 2016, www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/central-europe/investing-in-central-europe-2016.PDF, 15. 11. 2020., p. 164.

(zapadnom) političkom, ekonomskom i pravnom sistemu. Drugi cilj je bio pokazati Zapadu koji je ostajao neodlučan po pitanju proširenja tadašnje Europske zajednice za postkomunističke zemlje da te zemlje čine ozbiljne napore da bi se pripremile za buduće članstvo. Postupno su se pridružile Slovenija, Rumunija, Bugarska i Hrvatska, da bi sve ove države postupno pristupanjem EU tu zonu i napustile. Tako su danas države potpisnice Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Srbija, Kosovo i Moldavija. Osim posljednje, to je upravo ono što se aktualno zove Zapadni Balkan. CEFTA, dakle, u praksi nije nalik drugim zonama slobodne trgovine, kakve su stvorene na drugim kontinentima. CEFTA funkcionira kao prolazna institucija, i ako se vratimo metafori o predsoblju, CEFTA predstavlja oličenje takvog *predsoblja* za postkomunističke balkanske zemlje. Proces u kojem se zona koja u svom nazivu nosi pridjev „Srednjoeuropska“ postepeno pomjera na područje obično zvano „Balkan“ na neki način oslikava da područje (Zapadnog) Balkana postaje ono što je „Srednja Europa“ (sa jezgrom u Višegradskoj grupi) bila nekad. Vjerovatno će se i dalje taj prostor sužavati. Što ako se jednog dana nađe cijeli Zapadni Balkan u EU? Hoće li se „Srednja Europa“ protegnuti na cijelo područje Zapadnog Balkana? Već danas neke institucije, poput IMF-a, postkomunističke države članice EU svstavaju u grupaciju „Srednja Europa i baltičke zemlje“. Moguće je pod nekim naslovom objediniti sve postkomunističke članice i naziv „Balkan“, koji sa sobom povlači nepoželjne negativne konotacije, mogao bi biti izbrisan iz zvanične upotrebe. Vratila bi se „Mitteleuropa“ u novom ruhu. S druge strane, ako bi za neke kandidate ispalo nemoguće dospjeti do članstva — danas su najveći autsajderi Bosna i Hercegovina i Kosovo — pojam Zapadni Balkan u političkoj upotrebi ograničio bi se na najproblematičnije teritorije, za koje bi se u tom slučaju najvjerovatnije vezala velika količina negativnih značenja. Moglo bi to u krajnjem slučaju služiti kao opravdanje za to da, poput Turske, ostanu vječito u predsoblju? Ova metaforička poigravanja možda zvuče kao akademska šala, ali ne smijemo gubiti iz vida da tumačenja stvarnosti mogu itekako utjecati i na ljudski, u tome naravno i politički pristup stvarima i samim time i na oblikovanje stvarnosti.

Umjesto zaključka

Istorijska nagađanja o zajedničkim korijenima država Višegradske grupe imaju smisla uglavnom ako se želimo namjerno usredotočiti na određenu teritoriju. Nemoguće je povući oštru istorijsku granicu između Srednje, Jugoistočne i Istočne Europe i isto tako nije moguće vući direktnu liniju zasebnog razvoja tih regiona. Činjenica je da se istorija Poljske, Ugarske i Češke dosta prepliće, ali osobine koje nalazimo u srednjem vijeku tih država možemo lako uočiti kako u ruskim kneževinama, tako i na Balkanu. Kontakte je limitirala udaljenost i tadašnje prilike za komunikaciju i kontrolu teritorija. Stoga su

te tri države održavale veze uglavnom sa Slovenijom (prije svega njenim štajerskim dijelom) i sjevernom Hrvatskom, i zatim s teritorijama u doseg Panonskog basena. Sve je to političke interese usmjeravalo uglavnom na direktno susjedstvo. Pored toga, međunarodna trgovina preko srednje Europe išla je pretežno u smjeru zapad-istok.

U srednjem vijeku, ni kasnije, ne nalazimo koncepte nalik „Balkanu“ i „Srednjoj Europi“. Na primjer, Česi nisu za „balkanske“ teritorije još u XIX vijeku vezali puno negativnih konotacija, svakako ne pretežno negativne i svakako ih nisu vezivali za čitav širi region. Ulogu je tu možda igrao folklor, jer pučka kultura se tada nije toliko razlikovala, samo je ona balkanska po pravilu bila za Čehe „izvornija“. Folkloristi iz Češke, Slovačke, Poljske, Slovenije, Hrvatske, Srbije ili Bugarske činili su tada jedan naučni krug. Česi se nisu libili da se upuštaju u investiranje ili prosvještavanje u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini i još puno više u Crnoj Gori i Bugarskoj. Iz tih teritorija dolazili su u Češku studenti, radnici i naučnici (tako je 1912. godine došao i Josip Broz Tito).

Apstraktne konstrukte „Srednje Europe“ i „Balkana“ donijelo je moderno doba. Ako tražimo neki važni uzrok koji je od XIX vijeka stvorio razlike između, uslovno rečeno, sjevernog i južnog pojasa malih nacija između Njemačke i Rusije, onda je to nedovoljna akumulacija kapitala usljed, malo pojednostavljeno, nasljeđa komandne ekonomije Osmanlijskog carstva i tereta pograničnih ratova u susjednim teritorijama.²⁶ Glavna razlika „Balkana“ bila je slaba industrijalizacija u kojoj su ti teritoriji kasnili: nije slučajno u britanskoj percepciji Balkana XIX vijeka simbol zapadne prevlasti nad Balkanom voz,²⁷ izraz napretka, moderniteta, tačnog vremena i precizne mehanike. Međutim, bez obzira na bizarne prizore iz komunističke Rumunije ili Albanije, tokom decenija nakon komunističke vladavine države na Balkanu i društva u njima prolazili su kroz zakašnjeli proces modernizacije, koji je ubrzan nakon pada komunizma.

Oba navedena pojma, „Srednja Europa“ i „Balkan“ su konstrukti vezani za Europu država i nacija novog vijeka, za Europu nacionalnih država. Možemo tražiti istorijske poveznice između prostora koje označavaju, ali izlažemo se opasnosti da u dubljoj prošlosti tražimo samo potvrdu za naše vlastito mišljenje o sadašnjosti i za vlastita nagađanja o budućnosti, da između redova čitamo ono što želimo pročitati, a da nam pritom ostane nešto važno izgubljeno u prijevodu. Da se vratim na početak, prva stvar koju treba imati na umu kada se govori o Srednjoj Europi i Balkanu je figurativno značenje tih pojmova.

²⁶ Stoianovich, Traian, *Balkan Worlds: The First and Last Europe*, M.E. Sharpe, Armonk, 1994, pp. 186–234; Lampe, John R. and Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Indiana University Press, Bloomington, 1982, pp. 21–79; Palairat, Michael, *The Balkan Economies c. 1800–1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, pp. 356–370.

²⁷ Goldsworthy, Vesna, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, Yale University Press, New Haven, 1998, p. 79–80.

Literatura

- Bakić-Hayden, Milica and Hayden, Robert M., „Orientalist Variations on the Theme „Balkans“: Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics“, *Slavic Review*, Vol. 51, No. 1, pp. 1–15.
- Bakić-Hayden, Milica, „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia“, *Slavic Review*, Vol. 54, No. 4, pp. 917–931.
- Capar, Luka, „Gábor Vona: Hrvatskoj je mjesto u Višegradskoj skupini“, 21. novembar 2017., <https://www.vecernji.hr/vijesti/gabor-vona-visegradska-skupina-jobbik-1202421>, 15. 11. 2020.
- de Pina-Cabral, João and Leutloff-Grandits, Carolin „The Importance of Kinship in Contemporary Anthropological Research“, *Ethnologie française*, Vol. 42, No. 2, pp. 374–380.
- Díaz-Vera, Javier E. (ed.) *Metaphor and Metonymy across Time and Cultures: Perspectives on the Sociohistorical Linguistics of Figurative Language*, De Gruyter, Berlin, 2015.
- Eger, Thomas, and Schäfer, Hans-Bernd, *Research Handbook on the Economics of European Union Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2012.
- Fleming, Kathryn E., „Orientalism, the Balkans and Balkan Historiography/, *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 4, pp. 1218–1233.
- Forbrig, Joerg and Przybylski, Wojciech, „Central European Futures: Five Scenarios for 2025“, *Visegrad Insight*, Vol. 12, No. 1, 2018..
- Freedon, Michael, „Is Nationalism a Distinct Ideology?“, *Political Studies*, Vol. 46, No. 4, pp. 748–765.
- Goldsworthy, Vesna, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, Yale University Press, New Haven, 1998.
- Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation, 12. maj 2004., www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412, 15. 11. 2020.)
- Henderson, William O., „Germany and Mitteleuropa“, *German Life and Letters*, Vol. 2, No. 3, pp. 161–174.
- Investing in Central Europe Your move in the right direction December 2016*, Deloitte, December 2016, www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/central-europe/investing-in-central-europe-2016.PDF, 15. 11. 2020., p. 164.
- Jagodziński, Andrzej (ed.), *Visegrad Group — Central European Constellation*, International Visegrad Fund, Bratislava, 2006.
- Ježernik, Božidar, *Dežela, kjer je vse narobe: Prispevki k etnologiji Balkana*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1998.
- Ježernik, Božidar, Muršič, Rajko and Bartulović, Alenka (eds.), *Europe and its other: Notes on the Balkans*. Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2007.
- Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the V4 countries on the Western Balkans, 27. februar 2020., www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-statement-of-the-200323, 15. 11. 2020.
- Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, The Penguin Press, New York, 2005.
- Kopeinig, Margaretha, „Was bringt Straches Flirt mit den Visegrad-Staaten?“, *Kurier*, 11. oktobar 2017., kurier.at/politik/ausland/was-bringt-straches-flirt-mit-den-visegrad-staaten/291.381.446, 15. 11. 2020.
- Krippendorff, Klaus, „Major Metaphors of Communication and some Constructivist Reflections on their Use“, *Cybernetics & Human Knowing*, Vol. 2, No. 1, pp. 3-25.
- Kundera, Milan, „The Tragedy of Central Europe“, *The New York Review of Books*, April 26, 1984, pp. 33–38.

- Kundera, Milan, „Un occident kidnappé, la tragédie de l'Europe centrale“, *Le Débat*, November 1983, pp. 3–22.
- Lakoff, George and Johnson, Mark, *Metaphors We Live By*, Chicago University Press, Chicago, 1980.
- Lampe, John R. and Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Indiana University Press, Bloomington, 1982.
- Levinger, Matthew and Lytle, Paula F., „Myth and mobilisation: The triadic structure of nationalist rhetoric“, *Nations and Nationalism*, Vol. 7, No. 2, pp. 175–194.
- Milosz, Czeslaw, *Native Realm: A Search for Self-Definition*. Translated by Catherine S. Leach. Doubleday & Co., Garden City, 1968.
- Naumann, Friedrich, *Mitteleuropa*, Reimer, Berlin, 1915.
- Neubauer, John, „What's in a name? Mitteleuropa, Central Europe, Eastern Europe, East-Central Europe“, *Kakanien Revisited*, 07. 05. 2003., www.kakanien-revisited.at/beitr/theorie/JNeubauer1.pdf, 15. 11. 2020., pp. 1-11.
- Owen, William F., „Thematic metaphors in relational communication: A conceptual framework“, *Western Journal of Speech Communication*, Vol. 49, No. 1, pp. 1–13,
- Palairet, Michael, *The Balkan Economies c. 1800–1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Schmidt, Andrea, „Friends forever? The Role of the Visegrad Group and European Integration“, *Politics in Central Europe*, Vol. 12, No. 3, pp. 113–140.
- Stoianovich, Traian, *Balkan Worlds: The First and Last Europe*, M.E. Sharpe, Armonk, 1994.
- Szűcs, Jenő and Parti, Julianna, „The Three Historical Regions of Europe: An outline“, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 29, No. 2/4, pp. 131–184.
- Tesař, Filip, „Nacionalismus a komunismus ve světle vztahu mezi státem a menšinou na Balkáně“, *Mezinárodní vztahy*, Vol. 37, No. 4, pp. 47–67.
- Todorova, Maria, „The Balkans: From Discovery to Invention“, *Slavic Review*, Vol. 53, No. 2, pp. 453–482.
- Todorova, Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, 1997.
- Vidmajer, Saša, „Meje in omejitve višegrajske skupine“, *Delo*, 16. april 2013., old.delo.si/novice/svet/meje-in-omejitve-visegrajske-skupine.html, 15. 11. 2020.
- Zinken, Jörg, „Ideological Imagination: Intertextual and Correlational Metaphors in Political Discourse“, *Discourse & Society*, vol. 14, No. 4, pp. 507–523.

Filip Tesař

THE BALKANS AND CENTRAL EUROPE IN A METAPHORICAL EMBRACE

„Central Europe“ and the „The Balkans“ are figurative concepts that entail a large amount of metaphors. Unlike „Central Europe“, a large number of negative metaphors are related to „The Balkans“. An important reason for this are the ethnic conflicts at the beginning and end of the 20th century. The term „Central Europe“, which

has been consolidated only since the 1980s, is not burdened in a similar way, although the forced national homogenization, after the Second World War, was carried out in this area as well. The term was further consolidated thanks to the existence of the Visegrad Group, formed in 1992, through which the political unity of Poland, The Czech Republic, Hungary and Slovakia was strengthened. The Visegrad Group has been supporting the entry of the Western Balkan countries into the EU since 2004, and since then the dependent relationship between „The Western Balkans“ and „Central Europe“ has been developing.

Key words: Central Europe, Balkans, Mitteleuropa, Visegrad Group, EU, metaphors